

Makedonie a její obyvatelé

Hugh Poulton: Who are the Macedonians? C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd., 38 King Street, London WC2E 8JT, 2nd edition, revised 2000, 218 stran, ISBN 1-85065-534-0.

Na úvod recenzované publikace její autor Hugh Poulton zdůrazňuje, že ke druhému revidovanému vydání (první vyšlo v roce 1995) se odhodlal po sérii nových událostí v Makedonii, zejména poté, kdy v souvislosti s krizí v Kosovu zaplavili Makedonii uprchlíci, Albánci z Kosova. V úvodní kapitole Poulton upozorňuje na skutečnost, že moderní makedonština se v psané podobě objevuje až po skončení druhé světové války. Přitom se Makedonci i Bulhaři často přou o národnost některých osobností jejich společné historie.

Autor, odborník na Balkán a Turecko, v devíti kapitolách této knihy přibližuje formování identit všech etnických skupin na území Makedonie z historické perspektivy. Dále si všímá vlivu nacionalismu na národy a etnické skupiny v jihobalkánském prostoru.

V úvodní kapitole Poulton definuje Makedonce z více úhlů pohledu. Ten první je geografický a zahrnuje geografickou oblast, kde Makedonci žijí. Dále vystihuje Makedonce jako politickou entitu těch, kteří dnes žijí v hranicích státního útvaru, jenž stále nese oficiální název *Bývalá jugoslávská republika Makedonie* (anglicky *Former Yugoslav Republic of Macedonia – FYROM*). Konečně výraz Makedonci považuje také za termín etnického charakteru a zde odkazuje na populaci čistě slovanskou, žijící nikoli pouze na teritoriu současné Makedonie. Poukazuje též na to, že pro většinu Bulharů zůstávají slovanští obyvatelé Makedonie Bulhary, kteří hovoří bulharským dialektem. Obdobně i většina Řeků vnímá používání výrazů *Makedonie* a *Makedonci* na sever od řeckých hranic za *národní krádež, za historickou urážku a za snahu o iredentismus proti severořecké provincii* se stejným názvem. Existence Makedonců byla navíc zpochybňována také ze severu, Srby, i když Poulton připouští, že v poslední době takto uvažujících Srbů ubývá.

Starobulharský stát byl založen v roce 681, přičemž v polovině 9. století jeho vliv sahá až do Makedonie. Ve 13. století se Makedonie krátce ocitá dokonce i pod západním křesťanstvím, ale od roku 1282 až do Skopje proniká středověký srbský stát, a tak se Makedonci dostávají mimo dosah Byzance. Vítězství na Kosově Poli (1389) otevírá Turkům cestu k ovládnutí balkánského prostoru i Makedonie, kde zůstávají až do 19. století.

První kapitolu své knihy Poulton uzavírá zamyšlením nad vlivem moderního nacionalismu na Makedonce a na ostatní etnické a náboženské skupiny v oblasti. Srbskou rebelii na začátku 19. století ještě nepovažuje za projev nacionalismu, ale jen za rebelii v souvislosti s kolapsem *starého systému a vidí v ní projev hledání ztraceného práva a pořádku, jakož i boj proti vzrůstající moci chamtivých lokálních vládců.*

Ve druhé kapitole autor přibližuje historické události na území dnešní Makedonie ještě podrobněji. Vzestup a expanze Římské říše až do oblasti Makedonie (167 př. Kr.) uvedla zemi do role regionu oddělujícího latinskou a řeckou kulturu. Zatímco *latinsky se hovořilo od Dunaje na jih na linii, kde leží dnešní Drač (Albánie), Ohrid, Skopje, Stobi a Sofie, a odtamtud na východ k Černému moři, jižně od této linie pak převládala řečtina.* Po vyhnání žáků Cyrila a Metoděje ze střední Evropy, pokračují jejich žáci v činnosti právě na Balkáně, kde vliv Říma není tak výrazný. *Konkrétně svatý Klement a Naum z Ohridu zakládají klášter a centrum vzdělanosti na jezeře Ohrid, které se stává centrem slovanského učení.* Poulton uvádí, že tato skutečnost spolu s formováním státu Samuila (začátek 10. století) mezi jezery Ohrid a Prespa je významným důkazem pro současné makedonské historiky, kteří se ovšem se svými kolegy ze Sofie přou, zda byl Samuil Makedonec...

Ve třetí kapitole se autor zaměřuje na skupinové identity v Osmanské říši. Kromě Turků a islámu s dominancí sunnitského učení se zde šíří sufismus. *Sufi, nazvaný podle charakteristického vlněného oděvu, je každý, kdo věří v přímou zkušenost Boha a je připraven zasvětit čas a úsilí, aby k tomu také sám dospěl. Sufismus dodává jednotlivci mystické*

impulzy potřebné pro duchovní růst. Jde o odhalení gnóze skrze stavy extáze, kterým se nelze naučit, ale lze jich dosáhnout pouze přímými zážitky extáze a vnitřní transformací. Osmanská říše (sunnitská) toleruje *sufi* i jeho transestnický a transnacionální charakter. Díky tomuto charakteru je sufismus prostředkem komunikace napříč muslimskou komunitou, která je rozdělena etnicky i geograficky a podporuje dosažení jednoty islámské komunity.

System Osmanské říše křesťanskou většinu na Balkáně neasimuluje, i když některé zdejší komunity na islám přistupují (Albánci, Bosňané, Pomakové, Torbeši). Občané první kategorie islámského systému *millet* jsou ovšem občané první kategorie. System však umožňuje také existenci dalších *millet* (arménská církev, Židé atd.). V západní Evropě jsou Židé ve středověku vystaveni silnému náboženskému útlaku, a tak na Balkán přicházejí dokonce ještě před zahájením osmanské okupace. V polovině 14. století jsou vyháněni z Maďarska a řada z nich se na Balkáně usazuje po vyhnání ze Španělska koncem 15. století. Ale Židé v této oblasti žili už dříve. Např. ve středověké srbské říši existují v samotné Makedonii židovská střediska v Ohridu a ve Skopje. Po protizidovských pogromech ve Španělsku se centrem judaismu na Balkáně stává Soluň, *východní Jeruzalém*, která je v té době střediskem balkánského textilnictví. I když znalost turečtiny je nanejvýš důležitá, stoupcům judaismu je i zde vlastní hebrejščina a v pozdním období Osmanské říše dávají své děti na výuku francouzštiny, čímž se od struktur Osmanské říše v jistém smyslu izolují.

Zdejší pravoslavný *millet* (s výjimkou Srbska) je pod kontrolou istanbulského patriarchy až do 19. století. Zřízením bulharského exarchátu, národní církve (1870), unikají jižní Slované z řecké duchovní nadvlády. Tato část recenzované knihy se také zabývá reformními snahami v Osmanské říši 19. století.

Již sám název čtvrté kapitoly *Od Berlína k Versailles* napovídá, že pojednává o důsledcích *svatoštěpánského ustavení Velkého Bulharska*, které zahrnovalo také Makedonii. Autor zde přibližuje diplomatické angažmá evropských mocností v balkánském prostoru, motivované obavami ze vzrůstajícího vlivu Ruska na Balkáně. Na interpretaci povstání v Krešně Poulton představuje rozdílnost v interpretacích těchto událostí ze strany dnešních bulharských a makedonských historiků. Podle Bulharů tehdejší nepokoje svědčily o jednotném odporu všech Bulharů proti Berlínské dohodě. Makedonští historici jsou však přesvědčeni o tom, že šlo o makedonské povstání proti Osmanské říši.

Založením *VMRO (Interní makedonská revoluční organizace)* v Soluni (1893) začíná významná etapa emancipace makedonského národa i formování politického myšlení samotných Makedonců. VMRO se ostře staví proti jakémukoli dělení Makedonie. Tato kapitola nevynechává ani reakci Řeků na makedonský nacionalismus, kteří zakládají národní organizaci *Ethnike Hetairia* (1894), pro niž je *primárním cílem* osvobození všech Řeků v Osmanské říši a *inkorporace Makedonie*. Své zájmy neskrývají ani Srbové. Jedním z hlavních cílů společnosti *Svatá Sáva*, která byla založena v roce 1866, je přetáhnout místní studenty z bulharských škol a udělovat jim stipendia v Bělehradě. *Srbský vliv dosahuje vrcholu v polovině 90. let*, kdy je jen v samotné Makedonii na sto srbských škol. Podobně i Albánci zakládají *Prizrenskou ligu* (1878), která kromě podpory rozvoje albánského jazyka brání zatím křehké národní uvědomění proti řeckému expanzionismu z jihu a srbskému ze severu. Kromě první světové války Poulton rozebírá rovněž důsledky balkánských válek na Makedonii a na vznik Albánie.

Situaci a vývoj mezi světovými válkami reflektuje pátá kapitola. V tomto období hraje v bulharské politice rozhodující roli *makedonská otázka*. V době, kdy je Makedonie součástí Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, se uvnitř VMRO rodí myšlenka širší balkánské federace, kde by byla Makedonii poskytnuta autonomie. Kongres VMRO, dlouhá léta zmítaný mezi autonomistickým a profederativním proudem, se v roce 1932 rozhodne pro radikálnější cíl – pro nezávislost. Do Makedonie by měl být zahrnut také bulharský Kjustendil i oblasti blízko Sofie. V Jugoslávii Makedonci nejsou uznáváni ani jako samostat-

RECENZE

ný národ, ani jako národnost a vardarská makedonská pravoslavná komunita je součástí správy srbské ortodoxní církve.

Na asimilační politiku Srbů reagují Albánci v Kosovu i ve vardarské Makedonii ozbrojenými akcemi. Mnoho muslimů emigruje do Turecka. Do hry vstupuje také Kominternu. Vzhledem k jugoslávským hranicím neskrývá revizionistické postoje a volá po nezávislé Makedonii. Už v roce 1934 uznává existenci makedonského národa. V čele makedonských komunistů ve Skopje ovšem stojí Srb – Dušan Čekić –, který se vyslovuje pro autonomii Makedonii v rámci balkánské federace. V meziválečném období Bulharsko zůstává revizionistické, Bulharská komunistická strana *makedonskou otázkou* vnímá jako buržoazní problém a z postoje Kominterny není vůbec nadšena.

Šestou kapitolu nazvanou *Válka a občanská válka* autor začíná Bulharskem. Výměnou za přízeň poskytnutou Hitlerovi usiluje Sofie o získání Makedonie. Zpočátku se však Hitler zdráhá, protože stále doufá, že se na stranu Osy přidá Jugoslávie. Odpor srbského establishmentu proti tomuto kroku však zapříčiní, že si Bulhaři nakonec osvojují nejen vardarskou Makedonii, ale také část egejské Makedonie.

J. Broz-Tito postřehne vzrůstající nenávisť Makedonců vůči zkorumpovaným a povýšeneckým bulharským fašistům v zemi, a tak už druhý kongres jugoslávské *Antifašistické rady (AVNOJ)* v listopadu 1942 výslovně potvrzuje *existenci makedonského národa, kterému v Jugoslávii přísluší stejný statut jako ostatním pěti federálním jednotkám*. Po skončení války Tito přichází s ambiciózním projektem – zahrnout do balkánské federace také Albánii s Bulharskem. Bulharský komunistický vůdce G. Dimitrov (oba jeho rodiče byli původem z Makedonie) podepisuje na Bledu (1947) dohodu, *kteřá znamená unii vardarské a pirinské Makedonie*. Smlouva ruší vstupní víza a předpokládá vytvoření celní unie. Avšak realizace smělých plánů ztroskotává, protože Dimitrov odmítá přistoupit na Titovu představu federace, kde by bylo Bulharsko pouze v roli rovnocenného partnera s ostatními národy Jugoslávie.

Sedmá kapitola se velmi podrobně zabývá vývojem makedonského národa po skončení druhé světové války, a to nejdříve z pohledu formování spisovného jazyka. *Abeceda byla akceptována v roce 1945*, stejně jako pravopis. Významným emancipačním krokem je zřízení autokefální makedonské pravoslavné církve (1958) a vyhlášení její nezávislosti (1967), proti němuž se ostře staví srbská pravoslavná církev. *Zároveň však vztahy mezi makedonskou ortodoxní církví a politickými představiteli v jugoslávské Makedonii zůstávaly přátelské, podníceny hrozbou albánského nacionalismu a souběžným růstem islámského fenoménu*.

Důležitým tématem této kapitoly je pohled na problematiku ostatních národností a etnik. *Romové v období Osmanské říše* přijali jak muslimskou víru, tak i křesťanství. Přesto byli na Balkáně vždy nejnižší společenskou vrstvou a terčem rasových útoků. *Vlaši* jsou pasteveci a chovatelé dobytka. Po skončení druhé světové války je však vlastnictví velkého stáda ovcí nebo dobytka zakázáno, a tak Vlaši opouštějí nomádský způsob života a usazují se na venkově. K nejznámějším makedonským muslimům patří *Torbeši*, *Pomakové* (v Bulharsku) a *Poturové*. Torbeši žijí kolem Debaru a v 90. letech požadují výuku na školách pro své děti také v turečtině. I když turecky dnes většinou nehovoří, hlásit se k turečtině je pro ně kromě zachování identity také otázkou prestiže. V horách západní Makedonie (Šar Planina) žijí rovněž *Goranové*, jejichž jazyk je směsicí makedonštiny, srbochorvatštiny a arabštiny. *I když jejich zvyky jsou podobné obyčejům charakteristickým pro Torbeše, žení se a vdávají jen uvnitř své komunity a brání se tomu, aby byli označováni za Torbeše*.

Po skončení druhé světové války jsou Turci vnímáni jako zrádci a špioni. Velká emigrační vlna do Turecka probíhá mezi roky 1953 a 1966. Ale zdaleka největší etnickou menšinou v Makedonii jsou Albánci. Ti jsou *v Makedonii převážně muslimové. Jen několik pravoslavných albánských vesnic leží kolem jezera Ohrid a města Gostivar*. Ve Skopje žije pak malá komunita Albánců římsko-katolického vyznání. Nacionalismus kosovských

Albánců ústí v mohutné demonstraci v roce 1968, které následují podobné demonstrace v Tetovu. Objevují se požadavky na připojení albánských částí Makedonie ke Kosovu, které by mělo získat statut sedmé jugoslávské republiky. Albánci z Kosova protestují též proti rozhodnutí makedonských úřadů zakazovat některá jména, která si Albánci v Makedonii dávají (*Alban, Albana, Fljamur*/Albánská vlajka, *Ljiridum*/Chceme svobodu). Emancipaci etnických Albánců v Makedonii se snaží makedonští politici čelit i pozměněním republikové Ústavy tak, že je Makedonie nově definována jako národní stát Makedonců (1989), a to na rozdíl od zrušené formulace, která Makedonii označovala za *stát Makedonců a albánských a tureckých menšin*. Makedonci uzavírají sekundární albánské školy a odrazem makedonského nacionalismu je také vznik politické organizace *VMRO – DPMNE (Interní makedonská revoluční organizace – demokratická strana makedonské národní jednoty)*. Albánci odpovídají založením strany *PDP (Strana demokratické prosperity)*, která usiluje o rovnoprávnost *albánského jazyka s makedonským* i o přeformulování Ústavy tak, aby se Albánci namísto menšinového statutu mohli stát druhým konstitutivním národem v Makedonii.

Osmá kapitola recenzované knihy pojednává o situaci makedonských menšin v Albánii, v Bulharsku a v Řecku. Když se Enver Hodža dostává k moci (1944), slibně se začínají rozvíjet vzájemné vztahy s Jugoslávií. Hned po skončení války jezdí makedonští učitelé do Albánie vyučovat v oblastech s makedonskými menšinami. Toto krátké období otevřenosti končí roztržkou Tita se Stalinem. V roce 1967 se Albánie stává prvním důsledně ateistickým státem na světě a všechny náboženské aktivity jsou zde zakázány, což velmi zasahuje pravoslavnou makedonskou menšinu, zvyklou z osmanského dědictví na své náboženské rituály, i když někteří Makedonci v Albánii patří k muslimům. Další ranou pro všechny menšiny v Albánii je nařízení vlády (1975), aby byla všechna cizí jména v zemi změněna na albánská. K jistému uvolnění došlo až v 90. letech, a tak slovanští Makedonci v Albánii zakládají organizaci *Prespa* (1991).

Při sčítání lidu v Bulharsku bylo v roce 1956 zaznamenáno 187 789 Makedonců, z nichž více než 95 % žilo v regionu Pirin, kde tvořili 63,8 % populace. Po Dimitrovově smrti a po nástupu nové komunistické byrokracie k moci není existence makedonské národnosti v zemi vůbec uznána. Komunistické Bulharsko Todora Živkova pokládá zemi za *sjednocený bulharský socialistický národ*, v němž kromě Arménů a Židů oficiálně nejsou žádné menšiny. I po pádu komunismu zůstává situace pro bulharské Makedonce složitá. Ti se domáhají kulturní a národní autonomie. Jejich radikálnější zástupci (Kostadinov) požadují separátní makedonskou církev, přičemž jsou bulharskými úřady okamžitě obviněni z toho, že jim nejde o nic jiného než o pokus o sjednocení s ohridským patriarchátem.

Používat slovanská jména je v Řecku po skončení druhé světové války zakázáno. Řečtí politici se pokoušejí o asimilaci všemi možnými prostředky – rozptýlením Makedonců po celé zemi, podporou přílivu řeckého živlu na sever země a důvěrou v dynamiku asimilace makedonského etnika do řeckého celku. Nacionalismus se stupňuje za Andrea Papandrea, kdy je univerzita Cyrila a Metoděje ve Skopje vyjmuta ze seznamu zahraničních akademických institucí, jejichž certifikáty jsou v Řecku uznávány. Athény neustále vetují diplomatické úsilí svých severních sousedů o zavedení bilaterálního bezvívzového styku mezi Jugoslávií a Řeckem.

Poslední (devátá) kapitola příznačně nazvaná *Nezávislá Makedonie* uvádí čtenáře do společensko-politického života v samostatné Makedonii. Zaměřuje se na VMRO – DPMNE i na krystalizaci politické levice. Řeč je o parlamentních volbách, o referendu za nezávislost země a o jeho bojkotu ze strany Albánců, jakož i o vleklých diskuzích o novém názvu země. Návrhy na *Novou Makedonii* nebo *Horní Makedonii* nejsou akceptovatelné pro Řeky, zatímco *Slovanská Makedonie* je nepřijatelná pro Albánce. Ti poukazují na skutečnost, že Makedonie byla vždy etnicky promíchaná. Proto pro nový stát navrhuji neutrální název: *Centrální balkánská republika* anebo *Vardarská republika*.

RECENZE

Další část knihy pojednává o válce na Balkáně a o jejím vlivu na Makedonii, o měnové odluce a o zavedení vlastního dináru. Vztahy mezi srbskou a makedonskou pravoslavnou církví zůstávají i nadále napjaté. Srbská hierarchie si nárokuje majetek, který je od vyhlášení samostatnosti autokefální makedonské církve v rukou Makedonců. Národní pravoslavná církev je pro mnohé základem národa, vždyť VMRO – DPMNE se nezdráhá navrhout metropolitu Mihaila na post prezidenta země.

Význam, který Makedonci přikládají makedonské pravoslavné církvi, je nepřijatelný pro muslimské Albánce, kteří zde žijí. Ti byli v době existence Jugoslávie zvyklí studovat na univerzitě v Prištině. Po rozpadu Jugoslávie iniciují proto vlastní univerzitu, kterou ovšem úřady brzy po založení násilím uzavírají. *Vyučování však pokračovalo v soukromých bytech.* Vzniká radikálnější DPA (1994), která v čele s Džaferim podle vzoru kosovských Albánců bojkotuje spolupráci s makedonskými institucemi, a to na rozdíl od PDP. Skutečnost, že mladí Albánci podporují radikální DPA a mladí Makedonci naopak nacionalistickou VMRO – DPMNE, *nevěstí nic dobrého o budoucích perspektivách mezi-
etnické spolupráce v Makedonii.*

Vydání této publikace je velmi záslužným počinem vzhledem k pozornosti, která je Makedonii v posledních měsících díky ozbrojenému konfliktu věnována. Kniha je výborným exkurzem do historie mezi-*etnických* vztahů v oblasti *geografické* Makedonie. Různé etnické skupiny (včetně Romů) jsou důkladně analyzovány téměř v každé kapitole. Dějství předcházející současnému ozbrojenému konfliktu v zemi autor zasadil do sedmé a hlavně do poslední kapitoly, která je navíc zaměřena také na hospodářské problémy země v devadesátých letech a na postavení Makedonie v mezinárodních vztazích.

H. Poulton v předmluvě zdůrazňuje, že tuto revidovanou verzi knihy vydává v souvislosti s vyhocením krize v sousedním Kosovu. Bohužel, z časových důvodů nejsou letectvé nálety NATO na Bělehrad (1999) a jejich důsledky pro Makedonii už v publikaci zahrnuty. Současný vážný konflikt mezi Makedonci a etnickými Albánci je pak momentem, o němž sice v recenzované knize nemůže být z časových důvodů pochopitelně ani zmínka, nicméně autor dila na několika místech vyústění sporu makedonské většiny a etnických Albánců v ozbrojený konflikt jako jednu z možných alternativ vývoje předvídá.

Naopak silnou stránkou této knihy je skutečnost, že není napsána podle zjednodušeného schématu, sledujícího pouze dějiny konfliktů mezi Albánci a Makedonci v Makedonii. Pokud by tomu tak bylo, z publikace by se vytratil její největší přínos – pohled na mnohostrannost vztahů mezi všemi etniky, která v zemi žijí, a to v různých časových periodách. Lze jen přivítat, že autor do knihy zařadil také rozsáhlý seznam zkratk institucí a politických stran a mapu s vyobrazením *geografické Makedonie*, která kromě hranic současného státu zahrnuje též pruh východní Albánie, cíp jižního Srbska, bulharský Pirin a sever Řecka.

Na druhou stranu je škoda, že se Hugh Poulton ani slovem nezmiňuje o prvních volbách do místních zastupitelstev (1996), které byly navíc albánskou komunitou bojkotovány. V knize chybí také zmínka o diskuzích v souvislosti se stále odkládanou reformou směřující k decentralizaci země, což je pro Skopje citlivá otázka vzhledem k obavám z následného iredentismu západních oblastí země. Lze vážně pochybovat o tom, že *téměř polovinu všech obyvatel Skopje představují etničtí Albánci.* Autor také nepíše nic o transformaci nacionalistické politické strany VMRO – DPMNE na konstruktivní umírněnou pravici v polovině 90. let a nezabývá se ani štěpením VMRO v 90. letech. I přes některé výše uvedené nedostatky je kniha velmi kvalitním dílem, které kromě jiného rozhodně přispěje k lepšímu pochopení širších souvislostí současné krize v Makedonii.

Přemysl Rosůlek